

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ ΘΕΜΕΛΗ

Πόλεμος και οικονομία

Η διαχείριση των οικονομικών ως παράγοντας πλούτου και πολιτιστικής ακμής από την αρχαιότητα ως την Ελληνική Επανάσταση

Είναι κυρίως τα συγγράμματα «Οικονομικός» και «Πόροι» ή «Περί Προσόδων» του Ξενοφώντα που δίνουν συμβουλές για την καλλιέργεια της γης και για το πώς ο αφέντης του σπιτιού πρέπει να μεταχειρίζεται τη γυναίκα και τους δούλους του. Το ιδανικό του άριστου πολίτη και αφέντη αντιπροσώπευε ο ελεύθερος, ανεξάρτητος και αυτάρκης γαιοκτήμονας με τους εργαζόμενους δούλους του. Η εργασία δεν απέκτησε ποτέ δική της θετική αξία για τους αρχαίους, ήταν απλώς μια αναπόφευκτη αναγκαιότητα για τους φτωχούς πολίτες και τους δούλους. Κοινή αρχή πάντως των απόψεων τόσο του Ξενοφώντα όσο και του Αριστοτέλη ήταν ότι «τα έξοδα δεν πρέπει να ξεπερνούν τα έσοδα», μια αρχή με διαχρονική και παγκόσμια φυσικά ισχύ.

Τα οικονομικά αποτελούν παράγοντα ουσιαστικό στη διεξαγωγή των πολέμων. Από έλλειψη εφοδίων διαλύονται στρατόπεδα, ματαιώνονται εκστρατείες, καθυστερεί ο απόπλους στόλων με ολέθρια αποτελέσματα. Αυτό ισχύει για την Ελληνική Επανάσταση, τον πολυμέτωπο και εξοντωτικό αγώνα που κράτησε εννέα ολόκληρα χρόνια. Από έλλειψη χρημάτων για την εξασφάλιση του εφοδιασμού σε τρόφιμα έπεσε, για παράδειγμα, το Μεσολόγγι. Πόροι της Επανάστασης ήταν κατά κύριο λόγο τα λάφυρα και οι λείες που εξασφάλιζε ο ίδιος ο πόλεμος από καταλήψεις κάστρων, όπως της Μονεμβασιάς, του Ναυαρίνου, της Τριπολιτσάς, του Ναυπλίου και του Ακροκόρινθου, από την καταστροφή της στρατιάς του Δράμαλη, καθώς και από τα λύτρα που εισέπρατταν οι οπλαρχηγοί από την απελευθέρωση αιχμαλώτων. Στην αρχαιότητα, ο νικητής μιας μάχης μπορούσε να διαθέσει όπως ήθελε τους ανθρώπους και τα αγαθά των πττημένων. Αυτό το θεμελιώδες δικαίωμα δεν αμφισβητήθηκε ποτέ. Ο πόλεμος παρέμενε η κύρια πηγή και για το προσοδοφόρο εμπόριο δούλων. Ο στρατηγός Κίμων κέρδιζε πλούτη για τον εαυτό του και τους συμπολίτες του, λεηλατώντας περσικά εδάφη. Η αρχαία πολιτεία της Μεσοίνης ενδιαφερόταν για τα έσοδα που προέρχονταν είτε από τη φορολογία της οικονομικής δραστηριότητας των μετοίκων ή απλώς από τη λεία πολέμων και από τις κτήσεις της στο εξωτερικό. Ο πόλεμος πρόσφερε και προσφέρει μοναδική ευκαιρία σε ορισμένους να διακριθούν, να αναδειχθούν σε ηγέτες και να οδηγήσουν τους πολεμιστές τους σε επιτυχίες, εξασφαλίζοντας γόντρο για τον εαυτό τους και κοσμική σε συνέχεια εξουσία.

Ο πόλεμος, σύμφωνα με τον Gordon Childe, συνέβαλε στο να γίνει κατανοητό ότι ο άνθρωπος είναι δεκτικός υποταγής και εξημέρωσης, όπως τα ζώα. Αντί να θανατώνεται ο πττημένος εχθρός, αρκεί να υποδουλωθεί και σε αντάλλαγμα για τη ζωή του να δουλεύει εσαεί για τον αφέντη του.

Η δουλεία δεν είναι βέβαια αποτέλεσμα μόνο του πολέμου, αλλά και της φτώχειας και της μετανάστευσης που προκαλούν οι πόλεμοι. Μια μορφή δουλείας βιώνουμε σήμερα με τη μαζική μετανάστευση από τις εοτίες του πολέμου και της καταπίεσης προς τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες του δυτικού κόσμου, που έχουν έλλειψη εργατικού δυναμικού και αντιμετωπίζουν δημογραφικό πρόβλημα.

Η δουλεία υπήρξε ανά τους αιώνες ισχυρότατο μέσο συσσώρευσης κεφαλαίου και συνέβαλε μεταξύ άλλων στην ανάπτυξη της μεταλλουργίας και στην κατασκευή μεγάλων έργων στη Μεσοποταμία, την Αίγυπτο, τη χώρα των Χετταίων, την Ασσυρία, το Ισραήλ και την αρχαία Ελλάδα. Στην Αθήνα το 30% του πληθυσμού ήταν δούλοι. Ο πλούτος, ως συστατικό στοιχείο της «ευδαιμονίας» του ανθρώπου, αποτελείται από χρήματα, γη, κτήματα, ζώα και δούλους. Αθηναίοι δούλοι

ως έναν βαθμό η οικονομική άνθηση, η κοινωνική οργάνωση και η πολιτιστική έκρηξη της αθηναϊκής πολιτείας κατά τη μεταβατική περίοδο που ορίζεται από το τέλος της αρχαϊκής εποχής ως την ανάπτυξη του λεγόμενου κλασικού θαύματος. Αναφορά στην ύπαρξη των ορυχείων του Λαυρίου γίνεται στον Αισχύλο (*Πέρσαι* 235: *αργύρου πηγή*). Σύμφωνα με τον Ξενοφώντα (*Πόροι ή Περί Προσόδων* 4.2), τα «μέταλλα», δηλαδή τα μεταλλεία, λειτουργούσαν σε πρώιμες ήδη εποχές και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η παραγωγή αργύρου ήταν από τις κύριες αιτίες της αθηναϊκής ευημερίας. Αποτελούσαν ιδιοκτησία της πολιτείας, η οποία πουλούσε ή νοίκιαζε ορισμένες περιοχές της Λαυρεωτικής σε άτομα ή εταιρείες, σε τιμές ανάλογες με το 1/24 του συνόλου της παραγωγής. Λίγο πριν από την έναρξη των Περσικών Πολέμων, ένα μεγάλο χρηματικό ποσό κατατεθειμένο στα αθηναϊκά ταμεία προερχόταν από

τον άργυρο και τον μόλυβδο του Λαυρίου, από το οποίο ένα μέρος αξίας δέκα δραχμών διανεμόταν σε κάθε αθηναίο πολίτη. Ο Θεμιστοκλής έπεισε τους Αθηναίους να διαθέσουν τα χρήματα αυτά στη ναυπήγηση πλοίων για την αύξηση του αθηναϊκού στόλου (Ηρόδοτος 7.144. Πλούταρχος, *Βίος Θεμιστοκλή* 4). Το πρώτο μισό του 5ου αι. π.Χ. είναι για την Αθήνα περίοδος πλούτου, απόλυτης κυριαρχίας και συχνών υπερπόντιων εξορμήσεων, περίοδος κατά την οποία το δημοκρατικό πολίτευμα αναμορφώνεται και σταθεροποιείται, ενώ ορίζονται και οι διαδικασίες επιλογής των ηγετών της. Η άποψη ότι η αθηναϊκή πολιτεία δεν ευημερούσε κατά τις δεκαετίες του 470 και 460 όπως κατά τις προηγούμενες δεν στηρίζεται στις υπάρχουσες μαρτυρίες. Οι Αθηναίοι αποκόμισαν τεράστια οφέλη από τα πολεμικά λάφυρα των μαχών εναντίον της Στεριάς και θάλασσα, στη Σαλαμίνα, τις Πλαταιές, τη Μυκάλη και ιδιαίτερα στον Ευρυμέδοντα. Το τέλος της πρώτης πεντηκοντα-

ετίας του 5ου αι. π.Χ. σηματοδοτείται από την ειρήνη με τους Πέρσες και τον σχεδιασμό του προγράμματος ανοικοδόμησης των κατεστραμμένων ναών.

Νότια από τον ναό της θεάς Μεσοάνας, στην αγορά της αρχαίας μεσοπηνιακής πρωτεύουσας, ήλθε στο φως υπόγειος θάλαμος χτισμένος με επιμελώς καταγεγραμμένα ασβεστολιθικά αγκωνάρια, που αναγνωρίζεται ως θησαυροφυλάκιο. Υπόγειο οικοδόμημα, ερμητικά κλειστό, σκοτεινό και απόλυτα ασφαλές, μέσα στο οποίο φυλασσόταν το περισσεύμα από τους θησαυρούς της πόλης, τάλαντα χρυσού και αργύρου, πολύτιμα αντικείμενα και νομίσματα χρυσά και αργυρά, προϊόντα φόρων και κυρίως λείες πολέμων.

Ο Πέτρος Θέμελης είναι ομότιμος καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας

Απεικόνιση δούλων σε μεταλλείο (πιθανότατα λήψη πλού) σε μία από τις πλάκες τερακότας (630 - 610 π.Χ.) από την Πεντεσκούφια Κορινθίας (σήμερα στο Μουσείο Περγάμου)

πήραν μέρος στη μάχη του Μαραθώνα και οι νεκροί τους τιμήθηκαν ως ελεύθεροι πολίτες με ταφή σε ιδιαίτερο τύμβο (Παυσανίας 1.32.3). Οι δούλοι της αθηναϊκής πολιτείας διακρίνονται σε οικιακούς που εργάζονταν στο σπίτι, στα χωράφια ή στο κατάστημα του κυρίου τους, σε δημόσιους δούλους που εκτελούν καθήκοντα αστυνομικών, γραμματέων, οδοκαθαριστών ή συνοδών, και σε αιχμαλώτους πολέμου (*ανδράποδα*) που δούλευαν κυρίως ως κωπηλάτες σε εμπορικά πλοία ή εργάτες σε ορυχεία. Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου, είκοσι χιλιάδες δούλοι κατέφυγαν στο σπαρτιατικό στρατόπεδο της Δεκέλειας, το 413 π.Χ. (Θουκυδίδης 3.17.4 και 7.27.5).

ΤΑ ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΑΥΡΙΟΥ. Στους δούλους της Αττικής στηρίχτηκε η λειτουργία των μεταλλείων αργύρου στο Λαύριο, σε δούλους οφείλεται

Φως στην αιγυπτιακή ιστορία με 110 νέους τάφους

Ενα εξαιρετικά ενδιαφέρον νεκροταφείο με 110 τάφους που ανήκουν σε τρεις διαφορετικές περιόδους της αρχαίας αιγυπτιακής ιστορίας έφεραν στο φως οι αρχαιολόγοι κατά τη διάρκεια ανασκαφών στο Δέλτα του Νείλου και πιο συγκεκριμένα στην περιοχή Κουμ ελ Χουλγκάν. Εξήντα οκτώ τάφοι ανήκουν στην Υστερη Προδυναστική Περίοδο (περί το 3300 π.Χ.), όταν η κοιλάδα του Νείλου εξακολουθούσε να χωρίζεται σε Άνω και Κάτω Αίγυπτο. Πέντε ταφές χρονολογούνται την εποχή που σχηματίστηκαν τα δύο βασίλεια, της Άνω και της Κάτω Αιγύπτου (περί το 3050 π.Χ.) και οι τελευταίοι 37 ανήκουν στην ενδιάμεση περίοδο μεταξύ Μέσου και Νέου Βασιλείου (περί το 1782-1570 π.Χ.). Αρκετές ταφές έχουν ελλειψοειδές σχήμα. Ανάμεσά τους εντοπίστηκαν και τουλάχιστον δύο εγχυτρισμοί, βρεφικές ταφές δηλαδή εντός πύλινου αγγείου, γεγονός που έχει δώσει αφορμές για ποικίλες ερμηνείες. Ορισμένοι πιστεύουν ότι η τοποθέτηση της σορού σε ένα αγγείο εκφράζει την ανάγκη να προστατευθεί το βρέφος έστω και νεκρό. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή επιλέγεται το αγγείο ως σαρκοφάγο επειδή ταυτίζεται με τη μήτρα και αποτελεί έναν συμβολικό τρόπο επιστροφής στη μητέρα όλων, τη γη.